

Євдокимов В.В.

Житомирський державний технологічний університет

МІСЦЕ ГАЛИЦЬКОГО СЕЙМУ В ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСАХ ГАЛИЧИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.

У статті розглядаються характерні риси державотворчих процесів, що мали місце в Галичині другої половини ХІХ ст. Край, який перетворився на осередок українського національно-політичного відродження, трансформувався під впливом правової системи Габсбургів, а система парламентаризму вплинула на основні концепції державотворення. Акцентується увага на основних аспектах формування та функціонування Крайового сейму. Розглядаються характерні риси правосприйняття і правової культури галицьких українців, які завдяки сейму почали активніше відстоювати власні права. Аргументується думка, що Галицький сейм був важливим і складовим етапом національної традиції парламентаризму.

Ключові слова: Галицький сейм, нормотворча діяльність, правова система, парламентаризм, Галичина, Австро-Угорщина.

Постановка проблеми. Історико-правове дослідження окремих етапів українського державотворення завжди є актуальним із наукового та суспільного поглядів. Особливий інтерес викликає ХІХ – початок ХХ ст., коли українські землі були розділені між двома європейськими монархіями – Австрійською та Російською. Якщо остання характеризувалася дотриманням необмеженого абсолютизму й усіляким перешкоджанням процесів національно-політичного відродження українців, то австрійські Габсбурги обрали для себе ліберальним тип абсолютизму, який регулювався конституційними законами і став ефективним механізмом дотримання цілісності поліетнічної держави.

Саме в Галичині протягом другої половини ХІХ ст. сформувалася специфічна етнополітична ситуація, яка сприяла політизації національного руху та формуванню концепції національної державності. Обидва явища відбулися тут раніше на кілька років, ніж у Наддніпрянщині. Причин цього явища було декілька. По-перше, політизації національних рухів сприяла правова система імперії, яка була ліберальною за своїм характером та опиралася на засади парламентаризму, що активно впроваджувалися. По-друге, Галицький сейм перетворився на офіційне місце розв'язання польсько-українських політичних протиріч, а отриманий у ході дискусій і нормотворчої діяльності досвід став умовою високого рівня правової культури населення.

Наукова актуальність дослідження зумовлюється відсутністю праць, що розглядають нормотворчу діяльність Крайового сейму нерозривно з процесами національного державотворення Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській історико-правовій науці дослідження окремих етапів національного державотворення завжди є актуальними. Однак окремі сторінки історії вимагають детальної уваги. Однією з таких проблем є історія українського парламентаризму, особливо діяльність Галицького крайового сейму. Серед вітчизняних учених розгляд окремих питань діяльності Крайового сейму відбувався в ракурсі історії та історії права зазначеного періоду.

Методологічну основу дослідження становлять праці таких вітчизняних і зарубіжних науковців: А. Баран, П. Граціанського, Л. Іліна, І. Козика, К. Левицького, М. Мудрого, А. Салтівського, В. Шевчука, О. Шеремети, С. Фраза й ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення місця й ролі Галицького крайового сейму в процесах українського державотворення Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Друга половина ХІХ ст. стала часом важливих політичних трансформацій і конституційних перетворень в імперії Габсбургів. У кінці 1860-х рр. з прийняттям імперської конституції завершилося розпочате під час «Весни народів» становлення

нової системи галицько-австрійських відносин. Незважаючи на декларування рівноправності всіх національностей, у тому числі й у правовій площині, в Галичині влада остаточно виявилася в руках поляків, що відобразилося на особливостях розвитку української державницької думки [8, с. 169]. Політико-правовий статус Галичини розвивався в межах правової системи Австрійської імперії, яка під впливом зовнішньополітичних факторів трансформувалася від централізму до федералізму. З утворенням у 1867 р. дуалістичної Австро-Угорської імперії можна говорити про формування специфічного тільки для Австрії імперського федералізму, який передбачав існування окремих політичних центрів у Відні та Будапешті з одночасним дотриманням політичних прав і свобод слов'янських народів.

Для ефективного вирішення дрібних соціально-економічних і культурних питань, а також для уникнення відцентрових тенденцій у провінціях імперії ще 1861 р. були утворені крайові сейми. Саме на сейми була перекладена вся повнота місцевої влади. Законодавчу основу функціонування сейму визначали два додатки: Крайовий статут і Сеймова виборча ординація (додатки до «Лютневий патенту» 1861). У цих законах регламентувалися основні положення, за якими здійснювалося функціонування сейму, починаючи від основних принципів і повноважень керівних органів і закінчуючи принципами політичних взаємин. Кожна провінція імперії Габсбургів отримала право на створення крайових сеймів, які мали своє представництво в Державній Раді (рейхсраті) у Відні й починали свою діяльність після видання відповідного імператорського розпорядження.

Разом із тим не лише конституційні перетворення в імперії Габсбургів були основними каталізаторами української національної ідентичності. Розвиток державотворчих процесів був закономірним наслідком еволюції національно-визвольного руху, який із початку XIX ст. з культурницьких форм поступово трансформувався в політичний. Однак утвердження засад парламентаризму було, на нашу думку, основною передумовою формування державотворчих концепцій. Сформоване представниками культурницького напрямку «українське питання» в умовах політизації національного руху набуло чітких правових рис. Більше того, участь у роботі сейму та імперського парламенту дала можливість українцям задекларувати власні політичні вимоги на найвищому рівні. Якщо й реальних практичних наслідків і не вдалося досягнути, то було зруйновано

поширюваний поляками міф про виключно польський характер Галичини.

Першим важливим етапом у процесі розвитку державотворчих процесів Галичини другої половини XIX ст. були події 1848–1849 рр., які різко прискорили формування національної свідомості українського населення краю. Варто погодитися з думкою польського вченого С. Фрази, що «в половині XIX ст. рух українців увійшов у стадію остаточної кристалізації. Від «Весни народів» справа русинська вже перестала бути тільки примхою етнографічно мовною і стала проблемою політичною» [11, с. 149]. Саме в революційні роки в Галичині був створений перший політичний український представницьких орган влади – Головна Руська Рада, яка у відозві до українського народу заявила: «Ми русини Галицькі належимо до великого українського народу, який одним говорити язиком і 15 мільонів виносить» [6, с. 21]. Тобто вперше сформульована концепція соборності. У заяві чітко вказувалося, що «п'ятрета мільона землю Галицького замешкує. Той народ бив колись самодільним, рівнявся в славі народи Європи, малий свою мову, свої закони» [6, с. 21–22]. У ході революції галицькі українці обиралися також послами до імперського парламенту, що слугувало для них першим суттєвим досвідом парламентської діяльності.

Черговим етапом формування національної ідентичності галицьких українців була їхня участь у роботі Галицького крайового сейму, що за час свого функціонування перетворився в центр політичного життя краю. Крайові сейми створені на підставі «Жовтневого диплому» 1860 р. й «Лютневого патенту» 1861 р. [3, с. 61]. Створення сейму мало колосальний вплив на політичну свідомість українського населення. Незважаючи на періодичне ослаблення інтересу громадськості до роботи найвищого представницького органу краю, в більшості він асоціювався не лише з образом імперської влади, а й зі своєрідною офіційною, політичною «трибуною», виступи з якої іноді викликали інтерес у Відні [4, с. 62].

Діяльність Галицького сейму в перші роки після створення не характеризувалася активною нормотворчою діяльністю, оскільки основний акцент робився на міжнаціональному українсько-польському політичному протистоянні, яке формально починалося в процесі виборчої кампанії і тривало під час сеймових дебатів. Причиною протистояння було заперечення поляками національної, культурної та політичної відособленості українців. Шовіністична політика поляків і всі-

ляке заперечення ними українських претензій на власні атрибути державності призвели до акцентування уваги українських послів на ідеї національної й культурної самоідентифікації, що опиралася на мову та етнічну належність. Формально українці відстоювали гарантовані їм конституцією права, оскільки в ст. 2 Основного Закону держави від 21 грудня 1867 р. гарантувалася рівність усіх народів імперії [5].

Варто зауважити, що протягом перших каденцій сейму інтерес до нього в суспільства був дуже високим, що можна пояснити надією на вирішення цілої низки нагальних питань не тільки національного, а й передусім соціально-економічного характеру. Саме тому окремої уваги вимагала нормотворча діяльність сейму та законотворча активність українських депутатів у сфері освіти, інфраструктури, бюджету, охорони здоров'я тощо.

Негативом українського національно-правового руху досліджуваного періоду був, на нашу думку, «політичний романтизм», який покладав вирішення всіх нагальних проблем, у тому числі й національних, на монарха. Такий лібералізм мав як позитивні, так і негативні наслідки. Позитивом було те, що імперська влада всіляко підігрувала українцям і їхнім політичним прагненням. З іншого боку, орієнтування на волю імператора призвело до того, що в 80-х рр. XIX ст. інтерес до сейму в рядового галичина кардинально зменшився. Сейм перетворився на місце українсько-польського політичного протистояння, а вирішенню важливих місцевих питань відводилося друге місце.

Разом із тим визначальною була роль Галицького сейму в процесі формування української політичної еліти. Як для українців, так і для поляків національна політична еліта в другій половині XIX – початку XX ст. стала своєрідним «знаменням» розвитку національного політичного руху. Закономірно, що кількість польської еліти була більшою за українську в кілька разів, оскільки українці були представлені в основному селянством і духовенством. Тільки після створення й перших каденцій починає формуватися українська світська еліта, для якої парламентська діяльність стала основою її світогляду й довела можливість реалізації конкретних планів і задумів.

Окрім того, постійне політичне протистояння з поляками було консолідуючим чинником, а польський досвід був прикладом активної політичної діяльності. У сеймі закладено основний вектор політичного протистояння, яке мало місце в Галичині, як протистояння між українцями й

поляками. Однак удалося уникнути відвертого антагонізму, а політичні дискусії, що тривали в стінах сейму, не переносилися поза його межі. Винятком були тільки виборчі кампанії, які загалом стали важливим складником галицького парламентаризму.

Українсько-польське сеймове протистояння, крім акцентування уваги на національному питанні, мало вагомий результат у плані формування національної самоідентифікації. Чітке усвідомлення українцями своєї політичної, національної та ментальної відмінності від поляків стало визначальною ідеєю в процесі формування національної свідомості й правосвідомості.

Власне, Галицький сейм став місцем, яке сприяло політизації українського національного руху і призвело до формування політичних напрямів, які в 1890-х рр. сформували власні партії. Так, національна свідомість у Галичині досліджуваного періоду розвивався в рамках домінування серед українського політикуму трьох суспільно-політичних течій, які представляли різні покоління галицьких українців. Їх характерною відмінністю був рівень політичного лібералізму щодо чинної влади, а також різне бачення «українського питання». У 1860–1870-х рр. в українському політикумі Галичини тривала боротьба між двома основними світоглядно-правовими системами – національно-культурної окремішності у формі автономії (народовська течія) і територіальної єдності з Російською імперією (москвофіли). Зрештою, позиція останніх була досить ситуативною, а прагнення політичної єдності з Росією визначалося як посиленням польського впливу, з одного боку, так і підтримкою, власне, з боку самої імперії Романових. Із 1880-х рр. вплив москвофілів на суспільство значно зменшилася, домінуючою вітчизняною концепцією стала ідея єдності української частини Галичини й Наддніпрянщини, яку активно розвивали народовці.

Характеризуючи українські національно-політичні течії, варто звернути увагу на те, що русофіли в період своєї найбільшої популярності (1860–1870 рр.) закликали до українсько-польської політичної боротьби й відстоювали ідею «Єдиної Русі» [7, с. 36]. Ідеологічна платформа москвофілів протягом другої половини XIX ст. зазнавала певних еволюційних змін, у яких простежувалася тенденція до проросійської орієнтації [7, с. 36]. На наш погляд, переконання москвофілів були приречені на поразку, так як ідеї панрусизму в кінці XIX ст. втрачали свою актуальність, з іншого боку, правове становище в складі Австро-

Угорщини було значно кращим, ніж в імперії Романових. Останнє унеможливило практичну реалізацію об'єднання всіх етнічних українських земель під скіпетром російського царя.

Противниками такої ідеї були представники народовської течії, які стали справжніми носіями національної ідеї і продовжувачами традицій національного руху попередніх десятиліть у Галичині [10, с. 168]. Акцентуючи увагу на культурному складнику, народівці дійшли формування власних політичних ідеалів, а зростання їхньої політичної діяльності отримало ідеологічне втілення у створенні першої української партії – Російсько-Української радикальної партії (1890 р.). До створення цієї партії залучилися також і радикали, які становили третю суспільно-політичну течію галицького політикуму, що виникла в 1870-х рр. Останні доповнили наявні національно-культурні прагнення народівців чіткими суспільно-політичними ідеалами, які базувалися на ідеях соціалізму й поглядах М. Драгоманова. Згодом народовський і радикальний рух трансформується, а правові погляди його представників зазнали закономірних змін у напрямі до соціал-демократії та соціалізму.

Власне, сейм і доволосеймова боротьба сприяли появі цілої плеяди відомих галицьких мислителів, політичні програми яких не втратили своєї актуальності й у наш час. Так, яскравим представником нового покоління галицьких українців, який привів до формування концепції національної державної соборності, був Ю. Бачинський, котрий є першим українським мислителем, що сформував ідею державної незалежності й соборності України. Задовго до опублікованої Н. Міхновським книги «Самостійна Україна» саме Ю. Бачинський, будучи студентом Львівського університету, в 1895 р. опублікував працю «Україна *irredenta*», в якій уперше в новітній історії політичної думки України обґрунтував ідею створення самостійної української соборної держави. Основною концептуальною ідеєю його роботи є теза: «Вільна, велика, незалежна, політично самостійна Україна – одна нероздільна від Сяну до Кавказу!»

[2, с. 97]. Саме таке прагнення, на думку автора, має стати основним вектором та ідеалом розвитку майбутньої державності.

Обґрунтовуючи право України на державно-політичну самостійність і головним чином реалістичність цього права, Ю. Бачинський апелює до геополітичних чинників та економічних умов розвитку українських регіонів Австрійської й Російської імперій. Він розглядає українську проблему не тільки в контексті процесів, що відбуваються в Галичині або в усій Австро-Угорській імперії, а спирається на загальноєвропейські і світового тенденції [9].

Іншим прикладом впливу сейму на процес формування національної політичної свідомості галицьких українців є фігура Є. Олесницького. Починаючи свою кар'єру адвокатом, він отримав визнання, захистивши в суді честь українського посла Т. Окуневського, якого звинувачували в підбурюванні людей проти намісника краю К. Бадені [1, с. 7]. Ставши послом сейму в 1895 р., Є. Олесницький до кінця діяльності сейму – до 1914 р. – відстоював національні інтереси українців.

Інший відомий українець – посол до Крайового сейму Ю. Романчук, навіть обраний віце-спікером імперського парламенту, що є найвищою власною посадою, яку обіймав українець в австрійський період української державності.

Висновки. Отже, друга половина XIX ст. є часом активних політичних трансформацій в українському середовищі Галичини, що призвело до виділення концепції національної держави. Вагомим чинником державотворчих процесів у краї є діяльність Галицького крайового сейму. Сейм як вищий представницький орган краю перетворився в місце політичного протистояння між українськими та польськими послами, які відстоювали власні національно-політичні інтереси. Українське сеймове представництво сформувало новий прошарок національного політикуму, в середовищі якого національно-правові ідеали стали критерієм реалізації практичних правових норм.

Список літератури:

1. Баран А. Євген Олесницький – депутат галицького сейму та австрійського парламенту: ретроспективний погляд на деякі сторінки життя та діяльності. Актуальні проблеми правознавства. 2016. Вип. 2. С. 5–9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprpr_2016_2_3.
2. Бачинський Ю. «Україна *irredenta*». Берлін: Вид-во української молоді, 1924. 237 с.
3. Ильин Л.М. Становление системы парламентаризма в Галичине второй половины XIX в. и формирование концепции национального государства. *Legea si Viata. Revista științifico-practică*. Septembrie, 2017. S. 60–64.
4. Глин Л.М. Еволюція правосприйняття українців починаючи з середини XIX ст. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія «Право».

Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2016. Вип. 1 (13). С. 59–64.

5. Конституційний закон про загальні права громадян королівств і земель, представлених в рейхсраті, 1867. URL: <http://constituanta.blogspot.com/2011/08/1867.html>.

6. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. На підставі споминів: у 2 т. Львів, 1926. Т. 1. 423 с.

7. Мудрий М. Виборчі кампанії до Галицького сейму: суспільство, політика та міжнаціональні взаємини (60–70-ті рр. XIX ст.). Республіканець. 1995. № 1–2. С. 35–42.

8. Мудрий М. Галицька автономія в 70–80-х роках XIX століття: українське та польське бачення України: культурна спадщина, національна свідомість, державність: збірник на пошану професора Юрія Сливки / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича; відп. ред. Я. Ісасвич, упоряд. М. Литвин, О. Аркуша. Львів, 2000. Вип. 7. С. 166–190.

9. Салтовський О. Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думи (від витоків до початку XX сторіччя). Київ: ПАРАПАН, 2002. 396 с. URL: <http://litopys.org.ua/salto/salt09.htm>.

10. Шевчук В.П., Тараненко М.Г. Історія української державності: курс лекцій. Київ, 1999. 480 с.

11. Frasz Z. Galisja. Wrocław, 1999. 299 s.

МЕСТО ГАЛИЦКОГО СЕЙМА В ГОСУДАРСТВОФОРМИРУЮЩИХ ПРОЦЕССАХ ГАЛИЧИНЫ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XIX В.

В статье рассматриваются характерные черты государствоформирующих процессов, имевших место в Галичине второй половины XIX в. Регион, который превратился в очаг украинского национально-политического возрождения, трансформировался под влиянием правовой системы Габсбургов, а система парламентаризма повлияла на основные концепции государственной мысли. Акцентируется внимание на основных аспектах формирования и функционирования краевого сейма. Рассматриваются характерные черты правовосприятия и правовой культуры галицких украинцев, которые благодаря сейму стали активнее отстаивать свои права. Аргументируется мысль, что Галицкий сейм был важным и составляющим этапом национальной традиции парламентаризма.

Ключевые слова: Галицкий сейм, нормотворческая деятельность, правовая система, парламентаризм, Галичина, Австро-Венгрия.

LOCATION OF GALITIAN SEJM IN THE STATE PROCESSES OF GALICHYNY OF THE SECOND HALF OF THE XIX-th c.

The article discusses the characteristic features of the state-forming processes that took place in Galicia in the second half of the XIX centuries. The region, which turned into a hotbed of Ukrainian national-political revival, was transformed under the influence of the Habsburg legal system, and the system of parliamentary influenced the basic concepts of state thought. Attention is focused on the main aspects of the formation and functioning of the regional Diet. The characteristic features of legal perception and legal culture of the Galician Ukrainians, who, thanks to the Diet, began to actively defend their rights, are considered. It is argued that the Galician Diet was an important and constitutive stage of the national tradition of parliamentary.

Key words: Galician Sejm, rule-making activity, legal system, parliamentary, Galicia, Austria-Hungary.